

УДК 378.134:373.3] (043)

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мамчич О.Б.

Автор обґрунтовує педагогічні умови формування лінгвістичної компетентності учителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі, представляє результати експериментального дослідження по впровадженню єдиного комплексу логічних і послідовно здійснених індивідуально орієнтованих інтерактивних технологій, що складають принципово нову раціональну систему структури теоретичних знань та практичних навичок для формування лінгвістичної компетентності майбутніх фахівців початкової школи у Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г.Шевченка.

Основним напрямком сучасної вищої педагогічної освіти в Україні є орієнтація на розвиток індивідуальних особливостей особистості майбутнього фахівця. Такий напрямок передбачає створення відповідних умов для постійного підвищення рівня інтелектуальних якостей особистості кожного студента під час вивчення дисциплін мовного циклу у ВНЗ. Процес розвитку інтелекту безпосередньо пов'язаний з процесом формування лінгвістичної компетентності майбутнього педагога початкової школи. Вивчення виразних можливостей слова як складника синтаксичної будови тексту позитивно впливає на мовну поведінку вчителя. Саме так реалізується основна мета викладання мовних дисциплін у вищій педагогічній школі – підвищення комунікативної культури майбутнього спеціаліста, що є невід'ємною складовою частиною його професійної діяльності, показником сформованої лінгвістичної компетентності, адже вчитель є перш за все специфічною **мовною** особистістю.

Лінгводидакти наголошують, що коло лінгвопедагогічних і методичних проблем, пов'язаних з викладанням мовних дисциплін в аудиторії нефілологів, надзвичайно широке й перебуває нині в стадії осмислення – як наукового, так і методичного. Поділяючи думки вчених, вважаємо, що від того, за допомогою яких методик навчатиметься мови майбутній учитель початкової школи у ВНЗ, залежить рівень організації та структурна модель його знань, лінгвістична орієнтованість, а основне – усвідомлення ним синтаксичної та семантичної природи речення як однієї з основних одиниць зв'язного мовлення.

Недостатній ступінь розробленості означеної проблеми у сучасній педагогічній науці, брак нестандартних авторських методик вивчення синтаксису художнього тексту не завжди дозволяє

студентові усвідомити лінгвістичні явища у неперервному ланцюжку пізнання, мислення, сформувані вміння та навички, які сприятимуть розвитку мови та мовлення, набуттю базових теоретичних знань, що і є передумовою лінгвістичної компетентності.

Засвідчити необхідність використання лінгвістичного аналізу тексту як однієї із синтаксичних форм та одиниць мови, виняткову важливість його для розвитку мислення та мовлення педагогічної мовної особистості, якою є вчитель початкової школи, означає засвідчити відповідний рівень його пізнання, інтелекту, рівня професійної майстерності.

Отже, з метою найбільш повного представлення результатами дослідження шляхів формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі нами було проведено лінгвопедагогічний експеримент.

Основними дидактичними та психологопедагогічними умовами нашого експерименту вважаємо актуалізацію творчих методів вирішення лінгвістичних завдань пошукового характеру, постійне створення проблемних ситуацій пізнавального типу, а головне – визначення стимулів для творчого самопочуття та особистісного вдосконалення студента для найбільш повної реалізації його індивідуальності. Таким чином, індивідуальність студента як мовної особистості є основою навчального процесу. А тому завданням експерименту є перевірка впливу індивідуальних форм і методів роботи над синтаксичним аналізом авторського тексту на формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у педагогічному ВНЗ. Здійснення експерименту, спрямованого на "особистісну індивідуалізацію", а також постійна "інди-

відуалізація ситуацій”, приводять до розвитку мови студентів, “комунікативної мотивації” їхнього зв’язного мовлення, вдосконалення рівня вже наявних теоретичних знань, посилення особистого відчуття потреби нових знань, а основне – до особистісного усвідомлення ними рівня своєї лінгвістичної компетентності.

Ще І. Кант зазначав, що душа володіє трьома здібностями: здібністю пізнання почуття задоволення, незадоволення та здібністю бажання. Вважаємо за необхідне підкреслити мудрість цієї думки, враховуючи те, наскільки низькою є зараз потяг тих, хто навчається, до знань узагалі. Доводиться майже краплинами збирати і накопичувати те цінне, що мали у своєму досвіді дореволюційна та радянська системи освіти, роботи сучасних педагогів-новаторів, а також деякі досягнення освітянської галузі окремих країн Заходу. Викликати у студентів постійну потребу пізнання, а також почуття невдоволення собою та бажання перетнути бар’єр лінгвістичної необізнаності має бути основним завданням сучасного навчального процесу у ВНЗ, особливо педагогічному. Прикро, але школа сьогодні подекуди відбиває бажання навчатися, майже нівелює особистість, а досить часто й нівечить прагнення юної душі бути не такою, як усі. Цю ситуацію повинна подолати нова система навчання та виховання у вищих навчальних закладах. Вважаємо, що педагогічна вища школа, саме запроваджуючи окремі нароби експериментального авторського навчання, здатна подолати утворені роками стереотипи мислення й неадекватного ставлення до всього нового та незвичного. Адже стандарти вищої освіти не є догмами, вони – напрямки для розвитку, вдосконалення та активного впровадження їх у життя, і результати експерименту довели правильність обраного нами шляху.

Практичні підсумки нашого дослідження знайшли відповідне відображення у деяких допоміжних методах, якими виявилися: педагогічне спостереження, анкетування, опитування, співбесіда, інтерв’ювання, моделювання, тренінг, рейтингова система оцінювання знань майбутніх фахівців початкової школи.

Основні **вимоги** нашого лінгвопедагогічного експериментального дослідження продиктовані поетапністю його складників, детальністю аналізу кожної характеристики, функціональністю виявів окремих рис різноманітних синтаксичних одиниць в авторському тексті, а також аналізом і синтезом ілюстративного практичного матеріалу, який було обрано нами для підтвердження основних теоретичних принципів.

Таким чином, **основною метою** нашого дослідження стало практичне обґрунтування педагогічних умов формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі та

вироблення таких спеціальних прийомів для організації процесу набуття теоретичних знань і практичних умінь та навичок, які сприяють підвищенню рівня їхньої мовної обізнаності, а також культури мови й мовлення.

Основним надбанням нашого експериментального дослідження став єдиний комплекс логічних і послідовно здійснених індивідуально орієнтованих інтерактивних технологій, що складають принципово нову раціональну систему структури теоретичних знань та практичних навичок для формування лінгвістичної компетентності майбутніх фахівців початкової школи у вищому навчальному педагогічному закладі.

Місцем проведення експерименту стали лекційні та практичні заняття курсів сучасних української та російської мов, спецкурсу порівняльної граматики української та російської мов на факультеті початкового навчання Чернігівського державного педагогічного університету.

Оскільки будь-яка педагогічна технологія має відповідати основним критеріям технологічності, до яких належать: концептуальність, системність, керованість, ефективність, відтворюваність, ми намагалися максимально зосередити увагу на такому плануванні та практичному здійсненні нашого експериментального дослідження, щоб усі критерії, визначені вище, були враховані. Так, наприклад, **концептуальність** характеризує відповідний обсяг наших поглядів, ідей, думок щодо розуміння складного процесу формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищому навчальному педагогічному закладі та визначається основним задумом нашого наукового дослідження. **Системність** передбачає врахування нами визначеного плану послідовного опанування навчального синтаксичного матеріалу за відповідними дидактичними принципами (від простого до складного, від часткового до загального, від відомого до невідомого), логічність і поступовість його викладення згідно з концептуальністю дослідження. **Керованість** процесу практичного формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у педагогічному ВНЗ полягає у постійній коригованості нами цього процесу та спрямуванні його згідно з основною метою, концепцією, системою відповідних завдань, що забезпечує оптимальність результатів дослідження. **Ефективність** від практичного впровадження наших інноваційних методик засвідчує результати досягнення мети нашого концептуально визначеного, системного, керованого дослідження й характеризується мірою позитивних наслідків, які ми отримуємо від застосування нестандартних технологій, та системою відповідних висновків на користь саме таких методик, на відміну від звичайних їхніх видів. **Відтворюваність** полягає у творчому усвідомленні та наслідуванні студентами наших концептуально

визначених, системних, керованих, ефективних лінгвопедагогічних технологій з метою отримання найбільш продуктивного результату, основним показником якого є лінгвістична компетентність майбутнього вчителя початкової школи у педагогічному ВНЗ. Таким чином, означені складники критеріїв педагогічної технологічності ми водночас вважаємо й основами формування самої лінгвістичної компетентності. Адже компетентність у будь-якій галузі, у тому числі і лінгвістичній, складається під впливом обов'язкового усвідомлення її визначеної концептуальності, відповідної системності її набуття, передбачає постійну керованість цього процесу викладачем, який використовує найбільш ефективні інноваційні технології, та, нарешті, її відтворюваність, що виявляється у відповідному рівні мовної обізнаності, формуванні лінгвістичного чуття, комунікативній культурі майбутнього фахівця початкової школи.

Варто зазначити також, що існують різні рівні інновацій: організаційний, навчальний, виховний, професійний, контролюючий та оцінюючий. Ми, намагаючись творчо підходити до досліджуваної проблеми, спрямовували наш експеримент саме з урахуванням специфіки означених рівнів. Адже визначені параметри мали засвідчити не так уже наявний рівень лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя, як надати нового імпульсу для пошуку умов його оптимуму. Оскільки перш ніж розпочинати експериментальне дослідження, слід підготувати студентську аудиторію до відповідного його сприймання, нами було створено такі адаптаційні умови, які дали змогу студентам досить швидко й водночас уважно поставитися до експерименту, відчути свою особисту причетність до цього процесу, а тому і свідомо сприйняти його.

Цей факт також довів правильність обраного нами шляху і зайвий раз переконав: що раніше викладач починає "творити" й моделювати свою, неповторну, індивідуальну, авторську ситуацію формування мовних знань, тобто лінгвістичної компетентності, то швидше створюються сприятливі умови її набуття майбутнім учителем початкової школи.

Таким чином, система завдань щодо аналізу особливостей стилю та синтаксичної манери різних письменників або поетів передбачала пошук студентами тих текстів, які найбільш повно ілюстрували б визначену мету нашого експерименту та сприяли отриманню найбільш позитивного результату. Оскільки курс "Дитяча література" є єдиною та основною дисципліною літературознавчого характеру на факультеті початкового навчання, для аналізу синтаксичних особливостей авторського тексту ми обирали переважно прозові та поетичні твори, що пропонуються програмою саме цього курсу. Однак для аналізу студентам було ще запропоновано інші

твори української та російської літератури, тих авторів, яких студенти обирали за власним бажанням. Означена ситуація пояснювалася тим, що серед різних авторів зустрічалися і такі, що писали тільки для дітей, і такі, чії твори були розраховані на дорослу аудиторію. Такий підхід було визначено нами свідомо, оскільки аналіз синтаксичних особливостей авторського тексту обов'язково передбачає порівняння як один із методів дослідження, а головне – забезпечує більш глибоке проникнення у творчу лабораторію письменника.

Ураховуючи той факт, що інтелектуальний рівень сучасного вчителя є основним показником його професійної придатності, нашим експериментальним пошуком ми намагалися дещо розширити межі програми і надати можливість майбутнім фахівцям виявити особистісні лінгвістичні характеристики рівня свого інтелекту якомога повно. До того ж, експериментом було передбачено виявлення рівня лінгвістичного мислення студентів, їхньої орієнтованості у потоці тих синтаксичних особливостей, які завжди пропонує будь-який текст узагалі та окремі його одиниці зокрема. Що ж до програмного матеріалу тих мовних курсів, у викладанні яких здійснювався експеримент, він формально обмежувався темами синтаксису, від вивчення словосполучення до складного синтаксичного цілого. Але варто підкреслити, що, аналізуючи синтаксичні особливості авторського тексту, практично неможливо обійтися без відповідних знань морфології, лексики, а враховуючи рівень грамотності студентів, – і без повторення орфографії та пунктуації. Коригування рівня зв'язного мовлення майбутнього вчителя неодмінно виводило й на доцільність згадування тем орфоєпії, фонетики тощо. Умови експерименту створювали теоретичне та практичне підґрунтя і для подальшого вивчення тем пунктуації.

Таким чином, залежно від етапів вивчення теоретичного матеріалу та практичного його застосування майбутніми фахівцями початкової школи, найбільш оптимальними слід визнати такі творчі завдання, які, на нашу думку, дозволили студентам найбільш повно виявляти їхню здатність до лінгвістичного мислення та демонструвати свідомий рівень власної мовної компетентності. Оскільки існує прямий зв'язок між рівнем творчого мислення та адекватністю його відтворюваності у результатах реальної діяльності особистості, той, хто вміє виразити себе засобами мови, продуктивніше буде працювати, адаптуватися до довкілля. Саме тому творчі завдання синтаксичного аналізу авторського тексту складалися нами з урахуванням інтересів аудиторії й окремих студентів, специфіки підготовки педагогів за спеціальністю "Початкове навчання", певного педагогічного досвіду, набутого студентами під час постійного проходження ними,

згідно з навчальним планом, практики (у пасивній та активній її формах) у початковій школі. Отже, викристалізувалися певні **моделі** блоків проблемних завдань, які включали: а) кількість теоретичних питань за темою; б) відповідну кількість речень, які виконували б роль ілюстративного матеріалу; в) допоміжні завдання творчого характеру, котрі залежали від послідовності вивчення матеріалу. Моделі блоків завдань стали також основою **тестування** як одного з незвичних і водночас цікавого для студентів сучасного допоміжного навчально-контролюючого методу, адже тести мають велику практичну значимість у психології освіти.

Означені блоки завдань коригувалися **рейтинговою системою оцінювання знань**

Окремі **моделі** індивідуально орієнтованих творчих завдань визначені метою, методиками та умовами нашого експерименту, мали такий вигляд:

1) визначити естетичні засоби структурно-семантичної одиниці словосполучення у прозових і поетичних текстах;

2) віднайти у тексті словосполучення, схарактеризувати їх залежно від лексико-граматичних ознак; пояснити, чому автор використовує саме такі моделі словосполучень;

3) виділити у тексті прості та складні словосполучення, визначити структуру моделей таких словосполучень, підібрати з інших текстів словосполучення за визначеними моделями;

4) окремі словосполучення трансформувати у прості речення, довести, чому інколи зробити це неможливо; ввести їх у текст зв'язного мовлення, використовуючи приклади;

5) віднайти у текстах випадки синтаксичного зв'язку керування згідно з нормами сучасної української мови та нормами сучасної російської мови; пояснити граматичні ознаки цих форм;

6) навести приклади простих речень за визначеними моделями їхніх типів за структурою, метою висловлення, модальністю, експресивною забарвленістю; пояснити своєрідність авторської естетичної моделі; аргументувати, чи вдалося авторові реалізувати свої творчі задуми мовними засобами;

7) віднайти у тексті найбільш синтаксично типові зразки підметів; схарактеризувати, які граматичні форми підмета використовує автор у своїх творах; які речення (двоскладні чи односкладні) превають у тексті;

8) віднайти у текстах різні типи неповних речень у залежності від мовленнєвого контексту, діалогу, ситуації; визначити, чи використовує автор такі речення взагалі та з якою метою;

9) віднайти у тексті складне речення (СР), визначити кількість предикативних одиниць, тип за засобами зв'язку: складносурядне (ССР), складнопідрядне (СПР), безсполучникове (БСП), складні синтаксичні конструкції (ССК) з різними видами зв'язку; визначити, які речення найчастіше використовує автор;

10) пояснити функції розділових знаків у реченнях тексту; скласти речення за визначеними моделями; зробити повний пунктуаційний аналіз речень авторського тексту.

Така система проблемних завдань дає змогу майбутнім педагогам синтезувати свої теоретичні знання синтаксичного матеріалу, практично інтерпретувати окремі особливості авторського письма для розуміння тієї специфіки граматичного навантаження, якою завжди відрізняється текст.

Основними *висновками* даного дослідження є те, що експеримент підтвердив **гіпотезу** про те, що рівень сформованості лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи значно зростає за умов:

- змодельованого добору текстового мовного матеріалу з урахуванням орієнтації майбутніх педагогів на досягнення комунікативної мети вивчення синтаксису української та російської мов;

- засвоєння студентами методики вивчення композиційних структур професійно зорієнтованого аналізу авторського тексту, що передбачає використання системи спеціальних індивідуальних інтегративних синтаксичних завдань проблемного характеру.

У сукупності це підвищило мотивацію опанування студентами майбутнього фаху, стимулювало їхню навчальну діяльність, сприяло набуттю лінгвістичного досвіду. Експеримент довів ефективність запропонованої системи індивідуально орієнтованих моделей методики аналізу синтаксису авторського тексту, яка спрямована на формування лінгвістичної компетентності майбутніх фахівців початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах.

Виходячи з результатів дослідження, можна рекомендувати:

- у школі – ознайомлювати учнів з елементами лінгвостилістичного аналізу особливостей авторського синтаксису, розвивати уміння та навички з метою підвищення їхньої мовної та мовленнєвої культури;

- у ВНЗ – впроваджувати в практику вивчення мовних дисциплін лінгвостилістичний аналіз синтаксичних особливостей авторського тексту, урахуовуючи специфіку курсів і психолого-педагогічні умови процесу навчання.

Література:

1. Закон України "Про вищу освіту" // Освіта – 2002 – № 12–13. – С. 5–12.
2. Закон України "Про мови". – К.: Україна, 1994. – 15 с.
3. Закон України "Про освіту". – Х.: КСИЛОН, 2002. – 35 с.

4. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Освіта України. – 2001. – № 29. – 18 липня. – С. 4–6
 5. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання / Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1993. – 220 с.
 6. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід (Дидактичний аспект). – Х.: Скорпіон, 2000. – 120 с.
 7. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С. 2.
 8. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К.: Вища школа, 1985. – 182 с.
 9. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
 10. Язык образования и образование языка // Материалы международной научной конференции (Великий Новгород, 11-13 июня 2000 года). – Великий Новгород: НовГУ, 2000. – 382 с.
-

EDUCATIVE TECHNIQUE OF WOULD-BE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S LINGUISTIC COMPETENCE FORMATION

O.B. Mamchych

The author investigates educative conditions, which are necessary for the formation of would-be primary school teacher's linguistic competence, presents the results of experimental investigation on the introduction of the integrated complex of logical consecutive individually orientated interactive techniques, which constitute a new rational system of theoretical knowledge and practical skills for the formation of would-be teachers' linguistic competence at Chernihiv State Pedagogical University.